

Filmközelben

Az esszé „föltalálása” vitathatatlanul az angolszászok érdeme. Ezt az irodalmi magasságokban szárnyaló, érvelő, de ugyanakkor képgazdag és ironikus írói-történelmi-tudományos műfajt dr. Johnsonstól az e századi Virginia Woolfig ápolták, nemesítették az angolszász — s elsősorban is az angol — irodalom legjelesebbjei, olyan iskolát teremtve, amely büvökrébe volt képes vonni más kultúrán, más műveltségen felőtt kelet-európai gondolkodókat is, a magyar Szerb Antaltól Halász Gáboron át Balázs Béláig. Az orosz irodalmi hagyományok talaján azonban más virágok nyíltak; az orosz — és a későbbi szovjet — esszéműfaj szabályai eltérnek az angolszász mintától; annak a magyar olvasónak, aki az angolszász — s a francia — orientációból táplálkozó klasszikus magyar esszéken nőtt fel, akárha idegenül is hatnak ezek az írások.

Tán ezért oly furcsák, ezért adják oly nehezen magukat azok a tanulmányok, melyeket — Csala Károly fordításában — Viktor Sklovskij tollából adott közre gyűjteményes kötetben a Gondolat Kiadó a MOKÉP támogatásával. A kilencvenéves éves korában elhunyt jeles szovjet esztéta, forgatókönyvíró és irodalmár ugyanis az általunk megszokottól, a magyar irodalomban a babitsi, vagy Szerb Antal-i életműben hallatlan magaslathoz eljutott nyugat-európai esszéktől alapvetően eltérő apparátussal dolgoznak. A legtöbbször hiányzik ugyanis

belőlük az érvelés briliáns eleganciája, a tétel kifejtésének mutatós, szellemes, magával ragadó gondolatmenete, az írói extrovertáltság, magamutogatás. Sklovskijnak egyetlen, akár a korai, akár az érett szovjet filmművészetről írott tanulmánya sem akarja olvasóját az érett és bravúrokra képes stilszta lehengerlő tudásával elkápráztatni: alapvető esztétikai, módszertani megállapításait szikáran és szinte alig-alig kifejtve löki oda az olvasó elé, mintegy számítva arra, hogy azok, akik kötetét forgatják, „drukkerei”, cinkosai az általa oly igen szeretett művészetnek, a filmnek.

Izgott és nyughatatlan ez a módszer, a korai szovjet képzőművészeti és filmes avantgárd meglepetés-mechanizmusára épülő: apró, szinte jelentéktelennek tűnő — de később sokatmondó korekppé szervesülő — anekdoták látszólag fecsegő elsorolása közben, váratlanul és kihívóan bukkan fel egy-egy, a filmművészet alapkérdéseire rávilágító megállapítás, sokszor csupán egy félmondatban. Ám ezekből a félmondatokból, amelyek ott lappanganak a Vertovról, Eisensteinről, Romórol, a Vasziljev-, fivérekéről”, vagy Kulesovról szóló írások sorai között, eredeti és fejlődésében roppant tanulságos írói, esztétai világkép bontakozik ki. Hallatlan nagy érdeme ennek a magyarul napvilágot látott kötetnek, hogy elvetette az írások kronológiába állításának kézenfekvő módszerét, s megtartotta azt a tematikus sorrendet, amelyet még maga Sklovskij alakított át a *Za 60 let, Raboti i kino című, posztumusz megjelent könyvében.*

Tanulságos ez az összeállítás, hiszen esendő embert mutat be. Olyan gondolkodót, akinek az idők múltával volt ereje és bátorsága módosítani korábbi nézeteit, volt mersze beismerni, hogy ebben-abbán korábban tévedett, vagy volt ereje annak elmondására, hogy annak idején nem ismert fel kellő időben később fontosá váló jelenségeket. Kiderül például a tematikus csoportba gyűjtött írásokból, hogy a húszas években Sklovskij is abszolút elsőséget tulajdonított az eizensteini montázs-

technikának, hogy — barátságuk ellenére — kezdetben fenntartásokat fogalmazott meg Vertov valóságsszemléletével szemben, hogy maradéktalanul értéktelennek és összevadásra érdemesnek ítélte a „burzsoá” filmművészetet — tán az egyetlen, a chaplini filmzsáner leszámításával —, hogy jelentőségén és hatásán messze felül értékelte Abram Room munkásságát. Mindezek a kezdeti „tévedések” azonban fölöttébb bocsánatos „bűnöknek” tűnnek föl a kötet írásainak tükrében: visszfényei egy, a forradalmi pezsgés, világmegváltás kellős közepébe csöppent huszonvahalány éves fiatalember lelkesültségének, az „előtünk nincsenek akadályok” hangulatának.

Sklovskij őszintesége, szembenézéstől vissza nem riadó bátorsága a kötet egyik nagy érdeme. A tanulmányok egymásutánjából úgyis érzékelhető a mind mélyebb elemzés, mind letisztultabb gondolatvilág iránti törekvés. Sorra rendre így kerülnek igazi helyükre a korai szovjet némafilmek alkotóinak életművei, így békül meg a némafilmet „elsőpró” — s a megjelenésekor bizony ellenérzésekkel megfogalmazható — hangosfilmmel (olyannyira, hogy tanulmányainak egyik középponti kérdésévé is válik a kép és a hang esztétikai szerkezete, a kettő egymáshoz való viszonya), így kezdi — élete utolsó szakaszában — igazán foglalkoztatni a mozi és televízió kölcsönhatása.

Jóllehet tudom: nagyon szubjektív a szempont, de Viktor Sklovskij tanulmányainak elsősorban nem esztétikai okfejtéseit tartom figyelemre érdemesnek. Fontosabbnak, megejtőbbnek azok a részletek tűnnek számomra, ahol Sklovskij, a megszülető és megizmosodó fiatal szovjet filmművészet egyik korai bábja — látszólag fecsegő öregember módjára — anekdotákat mesél el. A szikár tudományos önfegyelmet ezeken az oldalakon semmivé foszlatja a szemtanú megejtő szubjektívizmusa: a klasszikus, korai szovjet filmművészet gránitlaplazon magasodó hősei itt, ezekben a történetekben igazi, hús-vér emberekként jelennek

meg, s kerülnek közel a mai olvasóhoz, nézőhöz. Az a fiatal építészhallgató, a színházi díszlettervező és rendező például, aki két, pokolian sikertelen próbafölvétel után is mindenki számára vitathatatlanul a nagy tehetség jegyeit mutatja, akiből később Eisenstein lett, akinek Mexico-filmjét kíméletlenül szétszabdalták a pénzéhes producerek s aki egyedül, forgatókönyvírás közben, elhagyatva halt meg. Vagy a mindig fiatalnak látszó, a betegségére fittyet hányó Pudovkin, aki egy teniszbajnokkal teniszezve kapott végzetes infarktust. Vagy a nevezetes Csapajev-filmet készítő Vasziljev-„testvérek”, akik filmgyári vágóként a nevezetes montázs technikán fölnöve rendezték meg, váratlanul s mindenki meglepetésére, a szovjet filmművészet máig klasszikus alkotását. S a városok: a még Pityerként emlegetett későbbi Leningrád, ahol nyulakat legeltetnek az Uric-kij-téren, ahol a futuristák ragasztgatták ki plakátjaikat, s Blok tartott előadást Lear királyról a színházban, ahol az Ermitázs előtt „gorodkit” játszottak, s ahol — az excentricitás jegyében — cirkuszi elemekkel tarkítva hozták létre Lev Tolsztoj *Az első pálinkafőzőjéből* készült színielőadást. Vagy Moszkva, a forradalom Moszkvája, ahol a mindig elegánsan öltözött Pudovkin lakásában alig voltak bútorok, ahol a metró építéséhez lerombolt Kitajgorod egyik bástyájából — *A jégmezők lovagja* forgatásához később felhasználta — háromszáz éve befalazott bojárruhák és csizmák kerültek elő, ahol Eisenstein lakásának ablaka a még Rettgett Iván által ültetett cseresznyés kertekre nézett.

Pótolhatatlan értékű kortörténeti forrásmunka ez, a korai szovjet filmművészet hétköznapijainak megejtő kézikönyve. Még akkor is, ha esztétikai fejtegetéseinél mélyebbeket, elemzőbbeket, alaposabbakat forgathattunk már magyar nyelven korábban is. (Viktor Sklovskij: *Filmközelben. Gondolat — MOKÉP kiadása, Bp. 1987. — 264 old.*)

KRÓNIKA

A Magyar Filmintézet az elmúlt években megjelent filmes kiadványaiból rendezik még kisebb készletekkel. A mellékelt listán szereplő kötetek megrendelhetők utánvétellel az intézet címén (Magyar Filmintézet — Budapest, XIV, Népstadion u. 97., 1143), illetve megvásárolhatók az intézet kiadói osztályán.

Magyar Filmintézet

A latin-amerikai filmművészet antológiája

Tanulmányok egy ismeretlen földrész filmművészetéről, az argentin, a brazil, a kubai, a chilei filmről. Filmismertetések, név- és címmutató egészítik ki a bőséges információt. (1983. 584 old. 90.— Ft)

Film és szórakozás

Király Jenő szerkesztette a kötetet, amely a szórakoztató filmek, az úgynevezett tömegkultúra meghatározására törekszik. Tanulmányokat közöl a legnépszerűbb filmműfajokról, a westernről, a sci-firől stb., elemzi a szíatókra épülő filgyártási rendszert. (1981. 334 old. 34.— Ft)

Kabos Gyula 1887—1941

A művész születésének 100. évfordulójára készült reprezentatív kötetben pályatársak, írók emlékeznek Kabosról, tanulmányok elemzik filmes és színházi karricrjét, részletek szerepelnek Kabos irodalmi alkotásaiból (amelyek eddig csak Amerikában jelentek meg). Molnár Ferenc, Zilahy Lajos színdarabjaiból vett részletek szemléltetik, milyen lehetett Kabos Gyula a színpadon. A kötet szerzői: Nemeskürty István, Veress József, Karsai Kulcsár István, Cenner Mihály (1987. 520 old. 110.— Ft)

Ki kicsoda a mai magyar filmművészetben?

Akik a magyar filmeket csinálják. Életrajzok, pályaképek, fotók a magyar film alkotóiról. (1983. 400 old. 85.— Ft)

Magyar Filmkalauz

Elemzések 40 év 100 magyar filmjéről, a *Valahol Európában*-tól a *Megáll az idő*ig.

A kötetben a műelemzések mellett teljes filmográfiákat, korabeli magyar és külföldi kritikákat is találhatunk. A Magyar Filmintézet és a Magvető Kiadó közös kiadása. (1985. 629 old. 130.— Ft)

A Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1957—1982

Az intézet fennállásának 25. évfordulójára készült, illusztrált ünnepi kiadvány. Szerk.: Szabó György (1982. 288 old. 50.— Ft)

Nemes Károly: A szovjet filmelmélet története

A kötet a szovjet avantgárdtól kezdve, Kulesov, Vertov, az orosz formalisták és Eisenstein elméletein keresztül végigvezet a szovjet filmelmélet fontosabb korszakain, egészen napjainkig. (1983. 297 old. 50.— Ft)

Zalán Vince: Fejezetek a dokumentumfilm történetéből

A könyv úttörő feladatára vállalkozik, mert a dokumentumfilm története mindmáig megíratlan. A gazdag történeti áttekintésen kívül, amelyben Flaherty, Dziga Vertov, a cinéma direct és az angol dokumentumfilm-iskola műveiről olvashatunk, a szerző a dokumentumfilm elméleti műfaji meghatározására is kísérletet tesz. (1983. 350 old. 85.— Ft)

Magyar Filmográfiák

Játékfilmek	(1970—1974. 30.— Ft; 1975—1979. 50.— Ft);
Rövidfilmek	(1945—1960. 64.— Ft; 1961—1970. 100.— Ft);
	Heti filmhíradók (I.-II. 100.— Ft).

CONTENTS

Gusztáv Schubert: A moment's silence (*The Other Person*, dir.: Ferenc Kósa)..... 2
Attila Ágh: The strength of the weak (*Testimony of a generation on Ferenc Kósa's film*) 4
Another generation (*András Bálint Kovács talks to university students*) 6
In his two part film *The Other Person* Ferenc Kósa draws a parallel between two critical years in the past 50 years of Hungarian history, 1944 and 1956. In the opinion of the two main characters — a father and son — the use of force never does any good in the world, especially not in Hungary. Budapest university students are asked what effect the film had on them and how they interpret it.

György Csepeli: The bitter charm of jokes (*A talk with Péter Bacsó*)..... 8
András Bálint Kovács: Continuing the Wenders story (*The Sky above Berlin*, dir.: Wim Wenders)..... 12
Ruttmann's Berlin (*Documents*) 16
Gábor Klaniczay: The pathos of aimlessness (*The Taxi Driver*, dir.: Martin Scorsese) 20
József Tamás Reményi: Without Pasternak (*Doctor Zhivago*, dir.: David Lean) 22
Olga Ivinskaya: The captive of time (*The sad fate of Doctor Zhivago*) 24
Extracts from the memoirs of Boris Pasternak's one-time companion, to link up with the publishing in Hungary of the novel *Doctor Zhivago* and the release of the film.

FESTIVALS

Vince Zalán: *Lights (West Berlin)* ... 38
Ágnes Koltai: Genre-pictures (Clermont-Ferrand) 42
János Tóth: Notes on the silent film — accompanied by an orchestra (Pordenone) 44

Andrzej Wajda: *Films are my fate(2)* 48

THIS MONTH'S NEW RELEASES 55

FROM HERE AND THERE 58

BOOKS

Péter Vértessy: *Close-up on film (On the book by Viktor Sklovskij)* 63

Front and back cover: Photo-montage by János Tóth

E számunk művészeti tervezője: Vasvári István

ANY SEAT
5
c

An Illustration by
Founded A. D. 1838 Franklin

MAY 17, 1913

5c. THE COPY

SHOWING TODAY
3 REELS

The Showdown—By Josephine Daskam Bacon

Three EDISON BEAUTIES

GERTRUDE MCCOY

ELSIE MAC LEOD

BLISS MILFORD

© 1915 EDISON BROS. CO. ALL RIGHTS RESERVED.